

CYRIL KRAUS

K problematike prekladu v období národného obrodzenia

Absorbovanie významných diel svetovej literatúry a kultúry do literatúry národnej bolo jednou z centrálnych otázok v obrodeneckom období. Hľadali sa rozličné formy adaptácie, či už ide o tvorbu v intenciách vzorov, včleňovanie podnetov a postupov klasickej literatúry alebo o preklady. Predstavitelia slovenskej obrodeneckej literatúry programovo nadväzovali kontakty s vrcholami svetovej poézie, ktorá im bola regulátorom i vzorom. Zreteľne to vidno napríklad v básni Bohuslava Tablica Svobodné volení (Poézie I. 1806). Je to báseň programová v plnom význame slova: básnik v nej načrtáva svoju koncepciu poézie, chce, aby národná literatúra predstavovala harmóniu dokonalého, život zušľachťovala a spríjemňovala, ideálom mu je svet pohody a blaženosti, „duchovná spriaznenosť“ s reprezentantmi svetovej kultúry od antiky po súčasnosť, s nimi chce byť čo v najužšom spojení.

*Přátel mých a pěk má ta by hlavní byla,
By se Slovenská řeč zdarně velebila,
Vydávali bychom spisy znamenité,
Zpěvy, básně krásné, milé rozmanité,
Příjemné by u nás Múzy bydlo měly,
Slovenské by v Uhřích písně libě pěly,
Brzy bychom měli Juvenále České,
Goldšmidovy zpěvy, přemilostné, hezké.
Miltonové vážní, libí Horácové,
Zpívali by se u nás snad i Virgilové.
My bychom je všechny věnci bobkovými
Hrdě ozdobili honosic se jimi.*

Tablic v tejto básni do značnej miery anticipuje dobové poňatie poézie vôbec. V počiatocnom štádiu národného obrodzenia hlavným ukazovateľom národného života a národnej kultúry bolo jazykové povedomie. Na báze jazyka prebiehal národnouvedomovací proces, národný jazyk bol pevnosťou i zbraňou, stmeloval národný kolektív. Úsilím predstaviteľov národného obrodzenia bolo dokázať, že národný jazyk je schopný absorbovať všetko, čo sa vytvorilo a vytvára vo vyspelých európskych kultúrach, že je schopný držať krok s dobou a na úrovni sprostredkovať a šíriť dobové osvietenécké ideály.

Jednou z „foriem“, ktoré spoluvytvárali dobový literárny a kultúrny kontext, boli aj preklady. Neplnili iba funkciu „sprostredkovateľa“, v dobovom ponímaní boli formou prezentácie národnej kultúry, ktorá tým, že je v stave anticipovať

diela svetovej literatúry, participuje v širších európskych súvislostiach. Preklady sa chápali ako integrujúca súčasť domácej literatúry, často cez ne sa hodnotila jej úroveň. Názorným príkladom toho je skutočnosť, že Bohuslav Tablic v článku Vlastenecké žiadosti (Literní přílohy k Císařským královským novinám pre národ český a slovenský na rok 1815, č. 1) úspechy česko-slovenskej literatúry hodnotí cez preklady.

Patřice na oblohu literatury česko-slovenské a nynější stav této literatury s stavem jejím v předešlých časech srovnávajíce, snadno znamenáme, že literatura česko-slovenská — ač těžkým a váhavým krokem — předce však k předu postupuje a že XIX-té století v ohledu na literaturu česko-slovenskou nad XVIII-té století již vyniklo, a dít Bůh! ještě mnohem více vynikne. Kterému Slovanu nemá to sloužiti k potěšení, když vidí, kterak zmíněná literatura honosí se tohoto věku dvojm přeložením Homérovy Iliady (od Jana Nejedlého a Jiřího Palkoviče vydaným — arci jen první ještě rapsodií), přeložením Anakreonových písní (od Samuele Rožnayho), Stracenného ráje Milтона (od Josefa Jungmanna) Poustevníka z Warkworthu Olivera Goldsmitha (od Bohuslava Tablice — u něhož i Alexandra Popa Essay on Man a Littleton a The Progress of Love brzkého vydání očekávají —), přeložením též Horácových od (od Kynského ještě v rukopisu) a satir (od Zieglera — v Viděnských novinách vydaných —) a mnohými básněmi, které, krom všeho se pochlubování, nejlepší německým básněm vyrovnati se mohou.

V súvislosti s prekladmi, prekladateľskou praxou a názormi na preklady zaujíma nás otázka, aké boli podmienky pre prekladanie, do akej miery bol jazyk „pripravený“ absorbovať hodnoty vytvorené v svetovej literatúre. Predstavitelia národného obrodenia od samého začiatku sa jednoznačne zhodovali v názore, že súčasný jazyk je rozvinutý, rovnocenný iným európskym jazykom. V dobových úvahách otázka „vznešenosti“ jazyka bola jednou z najfrekventovanejších, na pozadí nej sa uvažovalo o situácii a perspektívach národného života. Nešlo iba o jazyk, jazyk sa chápal predovšetkým ako „nástroj“ národnej prezentácie a seba-realizácie. Teda v polohách ideových. Nemožno však nevidieť, že autori úvah, presvedčení o „vznešenosti“ jazyka, mali na zreteli zdarný rozvoj národnej literatúry, ktorá má v rozvinutom jazyku optimálne predpoklady vytvárať hodnotné diela. Diela na úrovni súvekej literatúry.

Hoci jednotliví predstavitelia národného obrodenia v otázke „vznešenosti“ jazyka boli si blízki, predsa len existujú určité diferenciácie, pokiaľ ide o ponímanie vývinovej kontinuity, stavu, perspektív a funkcie jazyka. Netreba azda osobitne pripomínať, že dobové ponímanie jazyka úzko súvisí aj s otázkami prekladu. Je dôležitým orientačným bodom i zázemím, ba v nejednom ohľade sa s prekladom aj „ráta“. Všimneme si preto niektoré významnejšie práce, v ktorých sa pozornosť venuje percepčným možnostiam jazyka.

Ondrej Plachý uverejnil v Starých novinách literního umění 1785 (str. 120—131) článok Literatura slovanská jest potřebná a slouží k rozšíření známosti řeči německé.¹ Už sám názov nasvedčuje, že autor písal článok s ohľadom na vyspelú nemeckú kultúru, ktorá bola v tom čase určujúca. Uznáva však svojbytnosť slovanskej reči, vyzdvihuje jej bohatstvo a krásu.

Naše řeč slovanská svou přirozenou krásou, příjemností a bohatstvím slov všecky jiné řeči, se nepřevyšuje, však spolu s nimi zrovna zpívati může. Kdo by se pak domníval, že naši Slovanéi takové lakoutky nežádají, ten se nechť rozpomene na to příslovi: ignoti nulla cupido. Ba raději za to mám, žeby ani jedna nácie nebyla jsoucejši a podle svých duchovných darů k roz-

¹ Článok vyšiel bez podpisu. Za jeho autora sa považuje Ondrej Plachý, redaktor Starých novin. Text — podobne ako aj iné české texty prepisujeme do dnešnej ortografie. (Latinské a nemecké texty uverejňujeme v preklade.)

šíření literárního umění schopnější, jako naše slavná slovanská, kdyby jednou jeho sladkost zkousila a měla by víceji způsobu k fedrování svých přirozených náklonností, nežli v samém skutku má.

Mezi jednotlivými národními kulturami existuje podľa Plachého kontinuita a nadváznosť. Poznanie literárneho diela je impulzom k tomu, aby čitateľ siabhol k prameňom, z ktorého príslušné dielo čerpalo. Literárne dielo je akýmsi „tvorivým sprostredkovateľom“, aby čitateľ mohol vniknúť do organizmu toho jazyka, v ktorom je inšpirujúce dielo napísané.

Kdo jednou při potůčku slovanské literatury, umění, žižniti začne, ten se bude usilovati, aby se z samé studnice, podle německé řeči obživoval. Tak ku příkladu, kdo jednou Virgiliae přečetl, ten sobě i Homeruse v gruntovní řeči řecké vinšuje, jakžto pramen, z něhožto onen své Múzy (Musas) napájel, přečetl. Jak mnohému člověku se jen proto řeč německá těžkou býti zdá, takže se jí ani učiti nechce, poněvadž ani tou samou materií, kteroužto tato řeč v sobě obsahuje známou nemá, ani svou mateřinskou dobře neví! Pravda jest to, že kdo se z Virgiliae vůbec poučil, co asi (circiter) Homerus v sobě obsahuje; že se ten jeho řecké verše rychleji srozuměti naučí, než kdyby nikdy o těch materiích, o kterýchž se tam zmínka děje, neslychal.

Hoci Plachý zdôrazňuje, že gruntovná znalosť materinskej reči je dôležitým predpokladom pre poznanie iných jazykov, a to najmä preto, lebo tie „regule, kteréžto my při cvičení se v jedné řeči zachovávatí musíme, nám i při druhé slouží,“, predsa len v poznámke pod čiarou píše, že každý jazyk má svoje vlastné zákonitosti.

Vlastně sice ani jedna řeč dokonalá není, sic jiná kterážby to byla, musila by jednou každou věc podle jejího vlastního přirození vysloviti. A tak, jen natolik některé nacie řeč se může dokonalou jmenovati, nakolik ona v ní své myšlení může příjemně a zřetelně vymluviti.

Odlíšného charakteru je známa a hojne citovaná úvaha Jána Hrdličku Vznešenosti řeči české neb vůbec slovenské (Uverejnená taktiež v Starých novinách literárního umění 1885, str. 417–438), ktorá je — povedali by sme — ofenzívou národnej kultúry. Spomínajú sa slávne časy rozkvetu jazyka v predbelohorskom období, keď česká reč zaujímala popredné miesto v širších európskych súvislostiach. Pravda, podľa Hrdličku aj v súčasnosti je bohatá, rozvinutá i vznešená. Aj keď sa výslovne nehovorí o adaptácii diel z iných národných literatúr, z celého kontextu však vyplýva, že je v jej možnostiach ich absorbovať.

Pochybuješ-li ještě laskavý čtenáři! o vznešenosti řeči naší, já tě odsílám dále k považování bohatství jejího. Nerozumím tu až takové bohatství její, kteréžto by nepotřebné bylo. Takovýmto zajisté chloubi se, jestli však to chloubá jest, samá toliko řecká, jakožto kteráž jednou a tutáž věc dvěma, třema, čtyřma i více slovy vyznamenati může. Toto zdá se mi zbytečné jakovéni pilnosti při ni znakem býti, kterouž někto bezpochyby v tom dokázal, že rozdílné způsoby mluvení v rozdílných někdy krajích řeckých v jedno sebral a shromáždil. Ale kdyby jej v tomto nasledovati chtěli i řeči naši milovníci, O! jak lehce i oni již až zbytečně bohatou učinili. Ale po takovémto bohatství nám jest nic. My přestáváme na tom toliko, které nám nedopouští na žádnem nedostatku se žalovati. A takovýmto žeby řeč naše vládla, kdo bude, jenž by zapírali mohli? Toto kdo by učiniti chtěl, ten by nám ukázati musel některou věc, kteroužto my nedostateční by sme byli vysloviti. Jako tedy tohoto dokázati nemůže žádnem, tak vyznati musí, že řeč naše dosti a nad mnohé jiné bohatá jest; jakožto ku příkladu židovskou, kteráž musí jedným a týmž slovem rozličné věci znamenati. Bohatství však toto řeči naší nemálo rozmnožuje i to, že ona až dvojnásob slova svá ploditi a formovati může, totiž nejen spolu-skládaním, ale též z původních slov vyvozováním. V onom sice německá jí převyšuje; ale však ne v tomto, poněvadž v tomto ona od latinské nic neodstupuje. Ano s touto ona se rovná vlastním svým i těch nejodtaženějších věcí vyslovováním; čehož mnozi příkladově potvrzují.

V podobnom zmysle sa vyslovuje aj Anton Bernolák v úvode k Slovenskej gramatike (Gramatica slovaca 1790). Hoci ide o nový, ešte neoverený jazyk.

jazyk bez tradícií, určený iba pre „Slovákov v Uhorsku“ (dokonca modifikovaný aj konfesionálne), ktorého pravidlá sa iba začínali fixovať, predsa Bernolák píše o jeho bohatosti a pripisuje mu tie vlastnosti ako kedysi Matej Bel v úvode k *Doležalovej Gramatike* 1746. Teda aj spisovný jazyk pre „Slovákov v Uhorsku“ (západná slovenčina povýšená na spisovný jazyk) má všetky predpoklady byť rovnocenným partnerom iných európskych jazykov.

Ale i keby sa sláva reči mala merať ináč než používaním, známostou a rozšírenosťou, Slovania majú, čím by sa mohli pochváliť, či už je to bohatosť, lahodnosť alebo vznešenosť ich reči. Ved (slovanská reč) má takú veľkú zásobu mien a slov, že nemusí ustúpiť žiadnej reči, dokonca ani gréckej nie; lahodnosťou výrazu však tak vyniká, že ozdobnosť všetkých európskych reči nielenže môže dosiahnuť, ale dokonca i predčiť jedine slovanská. „Ani trochu totiž nezaostáva,“ ako hovorí slávny Matej Bel, „ak budeme môcť správne súdiť, za vážnosťou a vznešenosťou španielčiny, ani za pôvabom a hladkosťou francúzštiny, ani za vznešenosťou a silou angličtiny, ani za bohatstvom zmyslu a dôrazu nemčiny, ani za mäkkosťou a ľubozvučnosťou taliančiny a konečne ani za veliteľskou prísnosťou maďarčiny; má všetky tieto vynikajúce kvality, ako ju používajú mužovia učení, rodené a usposobené pre spoločnosť.“

(Citát prekladáme z latinského originálu)

Juraj Palkovič už počas štúdií v Jene, keď sa rozhodol svoj život zasvätiť službe národa, o otázkach národnej sebarealizácie — podobne ako jeho starší druhovia — uvažoval na báze jazyka. Roku 1794 napísal *Pojednání o Slovácích a zvláště jejich řeči*.² Ide o „programovú úvahu“, stavia si v nej úlohy a ciele, ktoré chce vo svojom diele realizovať. Píše — rovnako ako Hrdlička — o „slávnych časoch“ v predbelohorskom období a podrobne uvádza príčiny úpadku. Vie, že to spôsobili objektívne politické prekážky. No jednako si myslí, že ani tieto objektívne existujúce prekážky nemuseli mať až taký dosah.

Dobře vím, že byly a jsou časové, kdežto musíme nejen samou mateřskou řeč uměti, ale i cizích se cvičiti, toto ovšem diti se musí a má; ale meze jsou překročené. — Nebylo potřebí tak velice po cizím sáhati — že bychom vlastního tak nechali, nebylo potřebí tak drazě věci kupovati, které se míti nemusily, abychom za to dědictví, ba podstatu svou, od sebe dali.

Ríman se učil řeckému jazyku, a Němec se učí francouzskému, anglickému a všem jiným zvláštějším; však proto svého se neodříká, ba tohoto nejvíce pilen jest. — Ale my — my jsme vyšli sousedovu roli dělati a vlastní sme dali trním a všelijakým chamradím zarůstí. A ne zřídka stalo se nám, co se v obecném přísloví mluvívá: Slovansky sme zapomněli, a německy sme se nenaučili. Jestliže se někdo pokusil za vyhnaný jazyk orodovati, jiní čekali, aneb jestliže laskavěji s ním nakládali chtěli, tedy strčili ramena a obrátili se pryč.

Poučený skúsenosťami apeluje na svojich rodákov, aby nepremeškali príležitosť všestranne rozvíjať národný jazyk. Je v ich silách dosiahnuť taký stav, že národná literatúra môže byť rovnocenným partnerom iných literatúr a vyslovuje presvedčenie, že národná sebarealizácia je možná len vtedy, keď vzniknú na úrovni diela v materinskom jazyku. (Odvoláva sa pritom — ako jeden z prvých — na Herdera: *Man kann nur in seiner Muttersprache ein Homer, ein Pindar, ein Archilochus — werden.*) Lebo „jazyk náš“ poskytuje neobmedzené možnosti pre všestranný rozvoj národnej kultúry.

Jazyk pak náš krom toho, nepotřebí nám celý znovu vzdělávati; toliko již hotový poklad na světlo vyvésti máme, kteréhož, jestliže toliko užívati budeme, již sme mnoho učinili. A kohože by tuto i sama ta jazyka našeho, jistě nestranně mluvě — výbornost k sobě netáhla? Jaková

² Palkovič svoju úvahu napísal — podľa zistenia Márie Vyvíjalovej v monografii Juraj Palkovič, Bratislava 1968, str. 89 a n. — koncom apríla, resp. začiatkom mája 1794. Uverejnená bola až v Týždeníku 1817 (pravdepodobne s určitými úpravami).

plnosť, jaková jačrnosť, jaková hebkosť, jak libé znění slov? Zdaž mnoho praví ti, jenž ho řeckému neb latinskému připodobňují?

Takto tedy jestliže sobě bratrské ruce podáme na to, že vši svou možností, vši svou způsobilostí na tom budeme, aby zapuzený náš jazyk zpět přiveden byl, jestliže jeden duch a horlivá k národu našemu láska kroky naše povede; tedy překročí za naše meze milostné múzy, ku kterýmž se dosavad aneb právě ne, aneb toliko přibližovaly; spatřeny budou staré Athény ve vlasti naší a moudrost a sláva dědičně budou v ní panovati. Ožijí na nás onino slavní otcové naši, nad jejichž hroby dosavad trpké žaloby a smutná vzdychání vlasti se vznášela a národ náš zároveň s jinými národy hlavu svou ponese: Řekům a Římanům se vyrovná. — Nebo věřte mi, jako všechna umění mezi sebou spojena jsou a se tak mluvě za ruce drží, tak i umění jazyka vlastního do tohoto spolku přináležejí a jest s ostatními co nejtoužejí spojeno. Římané když nejvíce prospívali v uměních, nejkrásněji kvetl jejich jazyk, a Němci toliko od toho času osvícenějšími slují, co otcovský jazyk vzdělávati začali. Odkudž někteří učení muži tvrdí, že není možné člověku nějaký výbornější spis zhotoviti, jedině v mateřské řeči.

A toto jest jeden způsob, kterým ztracené národu našeho slávy zpátky dobytí můžeme. — Protož ještě jednou pravím: o jazyk svůj ujměmž.

Programové vyznanie, sformulované počas štúdií, bolo Palkovičovi záväzné aj neskoršie. Aj v čase, keď vydával Týždenník. V úvodnom článku, ktorý vyšiel pod názvom Predmluva (Týdeník 1812, č. 1) a v ktorom rozvádza svoju koncepciu politických novín, hlavným ukazovateľom národnej svojbytnosti je mu jazykové povedomie. Podobne ako v úvahe Pojednání o Slováciach vyzdvihuje krásu a bohatosť národného jazyka, pravda, z hľadiska „praktických“ cieľov a potrieb, z hľadiska kultúrno-spoločenských zreteľov.

Národ bez vlastní domácí řeči, není zvláštním národem: s řeči svou ztratil, ať tak dim, i svou národnost. — Slovan miluje řeč svou, nesnadně se s ní rozžehná, a to dobře činí; ale řeči své se přitom nestrhne (nezpronevěří). A má jistě i příčinu, proč ji milovati, nebo málo řeči na světě jest tak výborných, tak jačrných, tak bohatých, vzdělaných, vypalovaných, jako jest slovenská, a jmenovitě česko-slovenská, a já vždycky a utěšením považuji těch předků našich Slováků, prozřetelnosti, že sobě své sprosté obecné řeči, českou řeč, jakožto vzdělanější, k spisování knih, k veřejným slavným řečem atd. zvolili a oblíbili, takto se k nim přivinuše.

Citované dokumenty popredných predstaviteľov národného obrodzenia hovoria jasnou rečou o vyspelosti domáceho jazyka. Z ich názorov na jazyk vyplýva, že nebolo nijakým problémom absorbovať hodnoty svetovej literatúry a kultúry. Jazyk poskytoval možnosti pre rozličné formy adaptácie toho, čo bolo z hľadiska národnej kultúry produktívne. Vo svojom literárnom účinkovaní to aj v rôznych podobách uplatňovali (adaptácia, „včleňovanie“ podnetov, tvorba pod „vplyvom“, preklady).

Je len samozrejmé, že v čase, keď sa iba hľadali cesty národnej prezentácie a prezentácie národnej literatúry, nemohla vzniknúť nejaká ucelenejšia koncepcia prekladu. To však nijako neznamená, že by sa o problémoch neuvažovalo, najmä pokiaľ ide o ich funkciu a adekvátnosť. Boli to síce len ojedinelé zmienky, ktoré sú však z vývinového hľadiska dôležité, lebo v náznakoch sa vynárajú problémy príznačné pre prekladateľstvo vôbec. A to napriek tomu, že pri prekladoch umeleckej literatúry pozornosť sa upriamovala na „formálnu stránku“ z hľadiska fixovaných pravidiel klasickej poetiky a pri prekladoch „náučnej“ a inej spisby v centre pozornosti bolo adekvátne vystihnutie zmyslu predlohy vzhľadom na domáceho užívateľa. Nejde pritom o nejaké vyhranené kritériá, len o tendencie — a tie sa prejavovali v rozličných modifikáciách v prístupe a posudzovaní prekladu.

Problematika prekladu sa riešila na pozadí konkrétnych príkladov, k zovšeobecneniu nedošlo. O koncepčných otázkach môžeme uvažovať na základe zachovaných — zväčša torzovitých — materiálov iba ex post, aj to len v konfrontácii

o situácii v súvekom literárnom živote. Výnimkou je iba niekoľko zovšeobecňujúcich poznámok o preklade od Juraja Petrmanna, ktoré vkomponoval do štvrtnej kapitoly Čechořečnosti (1783) pod názvom O materii mluvozpěvů. Dotkol sa základných otázok, ktoré sa v rozličných obmenách vynárajú až podnes. Popornosť si zaslúži najmä Petrmannov prístup k problematike: má na zreteli „vlastnosť“ jazyka, z ktorého sa prekladá i do ktorého sa prekladá; ide o to, aby sa vystihol zmysel originálu v systéme jazyka prijímajúcej literatúry.

Zpěvomlavy v své řeči složené vždycky téměř lepší jsou, nežli z cizího jazyka přeložené. Mimo, kdyby překladatel ducha skladatele a přitom hořící srdce měl: tak se často dobře podaří, aneb i svůj původ převýší.

Not. Při překládání aneb uvozování v jiný jazyk má se dobrý pozor dáti na dvě.

1. Na vlastnost obou jazyků, což ten minil, jehožto práci tlumočiti chceš, a též jakby ty to náležitě přeložil, smysl trefil a dobře též česky, německy etc. toho vyslovil.

2. A protože slov se tak tůze držeti nebudeš, když jenom smysl trefíš, dobře česky vyslovíš; tak povinnost překladatele dostatečně naplníš.

3. Ještě víc vem sobě na pomoc, abys tvé tlumočení jiným učeným třebaš i neučeným slyšeti dal. Nebo souditi cizí práci mohou mnozí, ale ne napravovati. Nebo uši naše citějí toho, což sibiho a příjemného jest.

Z té příčiny mnozí poetové neb zpěvořečníci čeled svou aneb i selského za soudce svých zpěvomluv brali, z dali by libezně jejich verše zněly nebo ne.³

Ide rozhodne o poznatok, ktorý je stále aktuálny, aj keď je v dobovom kontexte ojedinelý a osamotený. Z vývinového hľadiska svojou podnetnosťou zaujíma však dôležité postavenie.

Pravda, aj na pozadí názorov na jednotlivé preklady dá sa uvažovať ak nie o koncepcii, tak aspoň o istých tendenciách. Dôležitým ukazovateľom sú prekladateľove svedectvá, ako k prekladu pristupoval, kritické slová na adresu prekladu — hoci len ojedinelé — polemiky. Cez tieto ukazovatele si rekonštruujeme obraz o dobovom poňatí prekladu.

Na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov osemnásteho storočia nachádzame dve svedectvá prekladateľov, ktoré predstavujú dve krajné polohy v prekladateľskej praxi. Samuel Čerňanský v Předmluve k prekladu Gellertových Náboženských písní (1787) za rozhodujúce pokladá „úžitok“ Gellertových piesní, zasahuje do textu a prispôbuje ho potrebám domáceho užívateľa. Naproti tomu Michal Semian v Předmluve k prekladu knihy Při dobytí Budínskeho zámku (1790) sa vyslovuje, že sleduje spoločenské zretele, chce čitateľovi poskytnúť „kratochvilné čítanie“ a poučiť ho. Originál mu je záväzný, usiluje sa ho rešpektovať v plnej miere. (Pritom — čo je z hľadiska vývinu prekladu dôležité — podrobne uvádza zásady, ktoré sa snažil v preklade uplatniť). Už v počiatočnom štádiu obrodeneckej literatúry stretáme sa s otázkou „voľného“ a „verného“ prekladu. Keďže ide o materiál základného významu, texty odtláčame v plnom znení.

PŘEDMLUVA

Vděčím se mým přemilým krajanům nábožnými Písněmi, které u sousedů našich Němců ve veliké jsou vážnosti. Iméno výborného Gellerta, od něhož Písně tyto (krom některých) původ mají, zasluhuje, aby i Slovenskému národu známé učiněno bylo. Domnívám se tehdy,

³ Materiálovým zázemím Petrmannovej Čechořečnosti je najmä literatúra slovenskej proveniencie, na základe nej autor dochádza k teoretickým zovšeobecneniam. Dielo organicky zapadá do nášho literárneho kontextu.

že žáden mým usilováním pohrdati nebude, když tyto Písň v jazyk náš uvedené spátri, nýbrž slibuje sobě, že každý nábožný čtenář, aneb zpěvák těchto Písni, ne bez potěšení a mnohému užitku je z rukou svých odloží. Soudim také, že mi žáden, kdo by je s originálem srovnal, sobě nestěžoval, za zlé nebude míti, že sem některé příliš dlouhé zkrátí, neznámé pak melodie v známé proměnil. Písni Gellertových jest v počtu padesát i čtyři, ku kterýmž sem třináct v nově složených, tři pak od jinud vzaté a nyní po nejprvé přeložené jsou. Snažil sem se nejvíc o to, aby srozumitelně všecko vysloveno bylo, co Písň obsahují. Jestli by tuto práci to štěstí potkalo, že by se mým drahým krajanům zalíbila, zanedbal bych s boží pomocí ještě některé z tak mnohých znamenitých písni německých přeložili a k vydání nového k službám našim církevním příslušného, ne příliš hrubého Kancionálu (v kterémž by se však staré již známé písň podle ceny a platnosti své zadržely) napomocným býti. Takž poručím se přízni všech milých krajanů mých, aby tato práce má mnohým k spasitedlnému posloužila, to nade všecko od Boha žádám.

Psal sem v Bátorcích
dne 10. měsíce února 1787
Překladatel S. Č.

PŘEDMLUVA

uherského spisovatele a slovenského překladatele v jedno vzatá

Laskavý čtenáři!

Prv než Ti obšírnější zprávu dám o slovenském knižceky této vydání, předmluvu uherského jejího spisovatele, do slovenského jazyka přeloženou, přečti, zní pak takto:

[Kdožkoli příkladný život vedl, aneb mezi odpornými proměnami potvorného štěstí neklesl; a ještě víc, jestli na rozličných průbirských kameních zkušené znamenité skutky konal: zasloužil, aby i po své smrti v paměti u lidí zůstal. Slušně, tedy, mnohých snažnost k tomu přistoupila, aby běh života takových dobře zasloužilých osobo poznamenali. Já pak nejen spravedlivým, ale i užitečným býti nalezám, aby pořádek života těch, jichž nestálé štěstí, podle své vlastní vůle a zdání, po rozličných, ale znamenitých průbách a případnostech vodilo, světu představen byl. Nebo i ovšem z takových příkladů, jako je bližší cestě, každý se naučí, nýbrž jakový v zrcadle spátri, kterak Bůh obyčej má, před světem síce skryté, ale jemu povědomé věci, svým časem na světlo vyvázeti; cnost, bytby začasťe, skrz přenasledování do času trvající, zkušovaná byla, naposledy odplatiti: naproti tomu těch, kdož štěstí jiných, s jejich škodou neb nebezpečstvím úklady činí, potom, když se jim v tom poněkud i podařilo, (obyčej má) zahanbiti, a jiným za příklad vystaviti. Může, jakž náleží jeden každý z šťastného jiných konce snadno se naučiti, co by mu následovati, a před čím by utíkati potřeba bylo, i tomu rozuměti, aby pomínutelné statky za Boha nedržel. Pováženi věci této, které samé se jiným dostatečným ostnem býti zdálo, pobízelo i mne, abych mezi pracemi povolání mého, Kartigám řečené a Natolského tureckého baše (domnělé) nad obyčej pěkné dcery, která při vytržení z moci turecké Budínského zámku, do zajetí válečnických křesťanů a jmenovitě francouzského pána grófa Andro padla, paměti hodně skrz dobré i zlé štěstí prohnané případnou v uherském jazyku, obsáhl. Při čem k kratochvilnému užitku národu mého, s tím větší důvěrností sem pracoval, poněvadž tato přítomná historie, ani k pohoršení vedoucích rozmlouvání, ani jakého tajného (vu?⁴) kterých pěknými barvami okrášlených přísňných ukrývati se obyčej majícího jedu, v sobě neobsahuje. Podlé toho obveseluj se bezpečně, milý čtenáři, touto mou prací, a jestlis snad něco více ode mně očekával, nežli tu v knižce této podávám: přinejméně usilování mé přijmi mile. Buď živ a zdráv!]

Z předmluvy této spatruješ, milý čtenáři, proč a k jakému cíli knižceka tato původně jest sepsaná. Mne pak k jejimu do našeho jazyka přeložení povzbudil předně nedostatek takovýchto kratochvilných knižček v jazyku našem a podruhé i sama příhodnost času. Nynější, již na třetí rok trávající, turecká vojna, přivedla mi na paměť onu dávnější, kterou slavný uherský národ, před sto léty s Turky vedl, a v které slavné hlavní a předtím stoličné město i hrad království uherského, Budin, z moci turecké vytrhl. Při kterém dobytí, naše, jen domnělá turecká slečna (kiš-aason) Kartigam, k velikému svému štěstí, do zajetí křesťanského padla. Vypsání fidekých a památných případností její hodné jest, aby i v jiných jazycích, a jmenovitě v našem slovenském, v známost uvedeno bylo: což se, jak vidíš, milý čtenáři, již i v skutku stalo. Nevím, jak se Ti tato má práce líbit bude.

⁴ Na tomto mieste text nie je zrozumiteľný. (Pravdepodobne pri sádzaní vypadol riadok.)

Předně pečoval sem o to, abych v celé této knižce každému dosti srozumitelný byl, abych se nikde od původního textu nevzdálil, ani více, ani méně, než v něm obsaženo jest, nepsal. Jestlipak sem někdy, pro lepší smysl, jedno neb druhé slovo k textu přiložil: to sem takovýmto (+) znakem poznamenal. Co se v nevázané řeči může ovšem státi, jestli překladatel jednomu i druhému jazyku náležitě rozumí: ale v rytmech neb verších těžší jest věc. Mezitím i v tom sem se usiloval smysl původního tak vysloviti, abych nic cizího do něho nevtrousil.

Po druhé, nečestil sem všudy tak jak bych byl mohl, abych snad některým čtenářům nebyl k vyrozumění příliš nesnadný. Raději sem tedy některých slov Slovákům známých, nežli Čechům, užíval, ku příkladu: kočíš, hintov, vaček, gróf atd. za to maje, že bych i od Čechů, kdyby snad některým knižka tato do rukou padla, dosti srozumitelný byl.

Po třetí, k slovu kniže přidával sem pronomen hned ten, hned to, jak se mi skladnější býti zdálo.

Po čtvrté, užíval sem dávnější dobropísebnost českou, zvláště literu l, ale skladatel liter (typothera) na mnohých místech místo l položil I, a to i korektor státi zanechal, buď z omylu, buď schválně následujíc snad novšího pražského způsobu psaní.

Po páté, nalezneš, milý čtenáři, v knižce této mnohé tlačitelské (typografické) omyly; ale i na větším díle, jen v jedné litéře, někde vynechané, někde přeložené, někde přiložené, záležající: ku příkladu, na stránce 3 v řádce 30. stojí: prava, místo pravau; na str. 22 v řádce 21. stojí pomluvila, místo promluvila, na str. 28 v řádce 13. svěnice, místo světlice, atd., které omyly proto všechny nepřednáším, poněvadž čtenář v samém čtení, jiné ani nesezná, jiné pak snadno napraví. Jsou však některé považitelnější, které po této předmluvě doložené nalezneš a takové laskavě ponapravíš. Pro vzdálenost místa, nebylo mi dopuštěno každý složených arch, aspon jedenkrát přečísti, jináče by se nebylo tolik omylek do knižčky této vtrousilo.

Po šesté, nůty k ariam se vynechaly, jednak pro umenšení ceny, jednak proto, že zřídka kdo z čtenářů muzice rozumí.

Po sedmé, papíru a liter povaha, ne v mé, ale v vydavatelově moci byla.

Při tomto kratičkém o knižce zprávy dání, vinšuji upřímně, abys práci tuto mile přijal, a ji můžeš-li k jakému tvému ní se zabavení užíval.

(Michal Semian)

Len čo v deväťdesiatych rokoch Ambrózyho *Novi ecclesiastico-scholastici Annales* sústavne recenzovali literárnu produkciu, pozornosť sa venovala aj prekladateľskej praxi. Na stránkach *Annales* nielenže sa upozorňovalo na chyby a nedôslednosti, ale uvažovalo sa aj o koncepčných otázkach, dokladom čoho je polemika o preklade Čerňanského prekladu Gellertových Nábožných písní. Vydanie recenzoval Juraj Palkovič,⁵ ktorý mal výhrady najmä proti nevhodným rýmom. V celej zbierke nenašiel ani jednu báseň, v ktorej by Čerňanský použil „správne“ rýmy, totiž také, o akých píše Pavel Doležal vo svojej *Gramatike* (*Grammatica Slavico-Bohemica* 1746). Zdieľa Gellertov názor, že „malá chyba, bez ktorej by sme nedosiahli vyššiu krásu, prestane byť chybou“, pričom však v nijakom prípade nemôže ísť o nedbanlivosť. Nedbanlivosť sa nemôže tolerovať, je — dalo by sa povedať — leitmotívom Palkovičovej recenzie.

Na Palkovičovú recenziu reagoval Samuel Čerňanský (v *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, trisemetre III, str. 128–131). Kritické pripomienky

⁵ V otázke, kto je autorom recenzie (uverejnenej v *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, tris. II, str. 89–94) sa názory rozchádzajú. Jan Vilikovský autorstvo pripisuje Samuelovi Ambrózy (Bratislava VIII. 1934, str. 393), Rudo Brtáň Štefanovi Leškovi (Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry, Bratislava 1970, str. 60) a Mária Vyvíjalová Jurajovi Palkovičovi (v štúdií *Otázky veršovej techniky v Ambrosiusových Annáloch z roku 1793*, Slovenská literatúra 1970, str. 63 a n.). S Vyvíjalovej mienkou polemizoval Rudo Brtáň (Na margo veršovej techniky v *Ambrosiusových Annáloch z roku 1793*, Slovenská literatúra 1970, str. 399 a n.) a zastával stanovisko, že autorom je Štefan Leška. Argumenty väčšmi svedčia v prospech Vyvíjalovej názoru, a to najmä preto, lebo v replike k Čerňanského odpovedi je uverejnený preklad Gellertovej básne *Demátas a Fyllis*, ktorý nevykazuje väčšie odchýlky od prekladu tejto básne v Palkovičovej *Muze ze slovenských hor* (1801).

ho podnietili koncepcnejšie uvažovať o problematike verša a prekladu. Brániac svoj preklad a vychádzajúc zo svojich skúseností a z praxe, vyslovil niektoré podnetné názory, ktoré sú ustavične v centre pozornosti prekladateľskej teórie. Upozornil na problém, že pri prekladaní máme do činenia s dvoma rozdielnymi jazykovými systémami, v dôsledku čoho dochádza k určitým — povedané dnešnou terminológiou — posunom.

Palkoviča Čerňanského vysvetlenie neuspokojilo, trval na svojom stanovisku. Prízvukoval náročnosť v prekladateľskej práci a upozorňoval, že treba napodobňovať nie zlé, ale dobré. Sám pripája svoj preklad dvoch Gellertových básní — kvôli konfrontácii.

Polemika upozornila na niektoré dôležité otázky prekladania poézie — a venovala pozornosť aj problémom estetickým. Odtláčame ju v úplnosti.

(Juraj Palkovič)

Posonii, apud Franciscum Patzko 1787. Nábožné písně, které v německém jazyku složil J. E. Gellert, někdy v Akademii (rectius Akademyi) Lipské učitel, pro jejich pak užitečnost v slovenčinu uvedl a k nim některé nové připojil Samuel Čerňanský, cirk. ev. bátovské sl. b. kazatel., paginarum 160.

Sväté hymny Gellerta blahej pamäti vždy a všade sa spievali a sú až doteraz všetkými vážené. A v skutku, sotva by sme niečo nenašli v nich, či sa pozeráme na autora z ohľadu básnického umenia a vycibrenejšieho domáceho jazyka alebo horlivosti ducha. Preto zasluhuje zvláštnu pochvalu snaženie cteného Čerňanského, že sa dal na pretlmočenie tohto vynikajúceho Gellertovho diela. Ináč úprimne ľutujeme, že rýmy nie sú vždy a všade uspokojujúce. Také, ktoré si vzájomne zodpovedajú v dvoch, ba občas v troch slabikách, Doležal nazýva vo svojej slovensko-českej gramatike vynikajúcimi; a veru na takéto dbajú všetci, tak Nemci ako aj iní ktorikoľvek v našej dobe čo najstarostlivejšie. Doležal na str. 178 svojej gramatiky píše: „Vynikajúci je rým, ak tri konečné slabiky alebo aspoň dve zvukové s tými istými písmenami spoluznejú“; na str. 180 však v poznámke 5.: „Pri napísaní básne v našej dobe (napísal to však v roku 46 tohto storočia) už treba sa zdržiavať tej konfúzie slabík s krátkymi, na čo starí nekládli váhu...“ Gellert skutočne vždy čo najstarostlivejšie sa snažil docieľiť harmóniu aspoň dvoch slabík (ak nehľadíme na jednoslabičné a týmto podobné rýmy) a nie ľahko by sme ho usvedčili, že sa odchyľil od tohto pravidla. Nuž v prekladoch Čerňanského veru ani jednu hymnu nenájdeme, ktorá by netrpela nedostatkom rýmu. Kvôli príkladu uvádzame jedno aj druhé, tak ako sa nám náhodilo vyskytli:

str. 9.

Na Bohu, ne na mé radě (správnejšie radě)
Chci mé štěstí stavěti,
A v tohoto, kterýž stvořil mne,
Z celé duše doufati;
Ten, jenž v světě
Všecko vede,
Buďe, co otec milý
Něsti mne v každou chvíli.

str. 14.

Když sem v nemoci mé stonal
Volaje, Pane, pomoz!
Tu hned Bůh mocný se ozval
A ulevil mou nemoc.

str. 25.

Již mé vinny (správnejšie viny)
Do zoufání
Nepřivedou mé srdce,

Neb ty, Pane,
Dáváš se mně
Za laskavého otce.

str. 31

Ty naši (správnejšie náši*) zemi napájiš,
Nám utěšený stůl strojíš,
Obilí (spr. obilí ako obilé), víno, veselost
Uděluje nám tvá milost.

str. 47.

Pakli tá náchylnost v tobě
Někdy klesati počne,
Rciž: Bůh láska jest a sebe
Za příklad představil mně.

str. 75.

Jestli se líbí tobě, vzdal ode mne
Všelikou bídu, dej mi dni pokojné,
Pakli mé věčné štěstí chce
Tak míti, rád chci trpěti.

Ďalej predsa uvedieme aj niektoré verše, ktorým už okrem metra** nič nevyčítáme.

str. 16.

Bože, celé přirození
Probuzuje mne k chválení
Tvé moci a moudrosti,
Co jen koli sebe považují
A vůkol sebe spatrují,
Jest znak tvé důstojnosti,
Všecko stvoření vessele (správnejšie vesele)
Slávi svého stvořitele.

str. 20.

Tvá božská moc nás z ničeho
Řeměslně (správnejšie řemeslně) stvořila,
Nám pohodlí rozličného
Udělití ráčila;
Když sme pak naši zlosti
Upadli do žalosti,
Tvá milost to způsobila,
By nám smrt nic neškodila.

str. 89.

Neb vim, že po krátké neresti (správnejšie neřesti)
Věku časného
Ráčiž mne laskavě přivésti

* Naši je instrumentál, náši je akuzatív. Pozri Gram. Karla Tháma, ktorá je v úvodnej časti národného lexikonu.

** Hoci slovenskí alebo českí básnici málokedy dbajú na metrum, predsa stálo by za to, aby napodobňovali Nemcov a iných, a to tým pilnejšie, čím je česká reč vhodnejšia na napísanie metrických básní. Autori, ktorí užívali už metrickú stavbu vo svojich básňach, boli: M. L. Nedozerinus z Uhorska, J. Turnovius z Poľska, J. A. Comenius a iní.

Do ráje tvého,
V němžto věčně
Chválit budu srdečně
Tebe Boha důstojného.

Z tohto, ba z celého diela veľmi jasne vyplýva, že ctihodný autor tohto prekladu bol by mohol takto postupovať aj v ostatných častiach rovnakým úsilím, ktoré vcelku zodpovedá pravidlám rýmovanej poézie. Všetky dobre vieme, že čo píše Gellert v úvode o svätých hymnách na str. 83 lipskej edície z roku 1769 zväzku svojich diel: „Nakoľko duchovné piesne nemajú hlavný cieľ, aby pobavili ako ostatné druhy poézie, nemusíme dbať natoľko na ľubozvučnosť ako skôr na dôraznosť a silu. Malá chyba, bez ktorej veru by sme nedosiahli vyššiu krásu, prestane byť chybou na tom istom mieste.“ Ale tá istá strana v knihe ďalej nás presvedčuje o opak: „Týmto však nechcem hovoriť ani na obranu svojich slobôd, ani posilňovať mladých básnikov v nedbalosti, čo sa týka ľubozvučnosti a stavby veršov.“ A my by sme radi prehliadli jednu alebo druhú chybu v rýmovaní a nevyčítali by sme nič, keby sme nemuseli vyčítať častý výskyt chýb v hymnách, čo vážne pripomínať je úlohou recenzentov.

Záverom znovu a znovu prosíme ctihodného prekladateľa, aby čím plodnejšie splňal nádej na poli prác tohto druhu, ktorú vyslovil svojim národovcom v úvode diela a aby si v dobrom všimnal naše úprimné a priateľské rady.

(Preklad z latinčiny)

Responsio ad recensionem versionis slavicae hymnorum Gellertiarum.

Vid. vol. I. Trisemestr. II. pag. 89 seqq.

Myslím, že dobroprajní čitatelia týchto análov mi nebudú zazlievať, ak recenzentovi môjho prekladu Gellertových hymniem uvediem na tomto mieste isté veci na moju obranu alebo rozhodne na moje ospravedlnenie. Nebudem zneužívať trpezlivosť čitateľov, naozaj čo najstručnejšie prednesiem všetko, čo musím pripomenúť.

Recenzent vyčíta môjmu prekladu omyly trojakého druhu: pravopisné, v rýmoch a v nedostatočnom si povšimnutí metra. Čo sa pravopisu týka, poukazuje na to, že v titule sa malo písať „akademyi“, a nie akademii. Ja však aj teraz sa toho pridrižiam, že to treba písať podľa posledného spôsobu, lebo táto hláska v gréckej alebo latinskej reči sotva vyžaduje premenu písmena i na y, totiž patrí do radu pochybných písmen a píše sa v niektorých slovách s „i“, v iných s „y“, napr. milost, my, mi, mydlo* atď. Iné pravidlo platí pre cudzie slová, v ktorých vyžaduje premenu samohlások poloha predchádzajúcej spoluhlásky, ako Azya, Hispanya, Sycylia atď. Ohľadne ostatných slov, ktoré recenzent opravuje, nech sú čitatelia presvedčení, že ich mýlne písanie treba pripisovať viac sadzačovi alebo korektorovi a veru nie mne, napr. raddě, vinny, obile, vzdal, o niektorých možno však obojstranne dišputovať, medzi ktorými treba spomenúť Cyrkw, wessele, nassi. V mojej knihe nachádzajú sa od spomenutých mnoho horšie tlačové chyby, ktoré ten, kto je spravodlivý a vyzná sa v tlačiarensťve, nebude pripisovať mne; sotva možno takisto tlačové chyby v týchto análoch iným spoluautorom pripisovať.

Co recenzent vyčíta ohľadne rýmov, na to odpovedám nasledovne: Doležal vyžaduje viac vo svojej prozódii, než koľko vedel sám poskytovať. Uvádzam z Funebrálu, ktorý sa u nás užíva, niektoré spevy, ktoré tento muž vytvoril. Ak to recenzenta nezunuje, nech si vyhľadá spev, ktorý sa začína takto: Mizi rýchle život človeka atď., tu nájde nasledujúce rýmy: skonál, vzal; dokonál, bojoval; nechal, konal; Bohu, prachu; zemi, oslavení atď. Doležal týmto a viacerými príkladmi dosvedčuje, že je ľahšie predpisovať príkazy, ako ich dôkladne dodržiavať. Taktiež doporučujem svojmu recenzentovi, aby prekladal niektoré hymny z inej reči do slovenčiny, a potom bezpochyby bude dobroprajnejší v bilagovaní chýb v rýmovaní, na ktoré upozorňoval recenzent cití sa tak vážne zaviazaný. O Gellertovi píše recenzent: „Gellert skutočne vždy čo najstarostlivejšie sa snažil docieľiť harmóniu aspoň dvoch slabík (ak nehľadíme na jednoslabičné a týmto podobné rýmy) a nie ľahko by sme ho usvedčili, že sa odchýlil od tohto pravidla.“ Ja určite nechcem, aby sa krivda stala neporovnateľnému Gellertovi, ale nech to odpustia jeho šťastné ruky mne, ktorého recenzent k tomu donucuje, ak budem spomínať niektoré z jeho nemeckých hymniem, ktoré sotva sa budú páčiť môjmu recenzentovi. Napr. Verstand, gesandt; zugeschickt, beglückt; Zufriedenheit, Seligkeit; Gebet, verschmäh't; gebeut, befreut; Beredsamkeit, Barmherzigkeit; anzufliehen erhöhen. Tieto rýmy sú excerpované z troch prvých Gellertových

* Správnejšie mýdlo (alebo meydlo po česky), pozri Lexikon F. J. Tomsu.

hymien, môj recenzent ľahko nájde podobné aj v ostatných, aké ich bude pozornejšie skúmať. Tým však Gellertovo dielo ničím sa nezmenšilo v očiach tých, ktorí vedeli uprednostniť podstatu pred formou. Sám Cellert trvá na tom, podľa slov, ktoré recenzent citoval, že vynikajúcejším znakom v texte treba prednosť dávať pred dobre znejúcimi rýmami vtedy, keď nemožno dosiahnuť inak; že takto máme postupovať predovšetkým pri prekladaní, ľahko pochopí ten, kto sa už zaslúžil o podobné veci. V hymne Auf Gott, und nicht auf meinem Rath som sa veru poriadne snažil, aby som rôznymi spôsobmi prekladal prvú strofu, ale predsa som nedosiahol, aby bola lepšia aj pokiaľ ide o rýmy, ale aby pritom sa nič nestratilo z Gellertovej osnovy. Môj recenzent by ma veľmi presvedčil, ak by mi poslal preklad tejto strofy, lepšia než je môj, aj čo sa podstaty týka, alebo ak by ho dal zverejniť v týchto análoch. Nech si všimne recenzent aj to, že v nemeckej reči sú jednoslabičné slová, ktoré v našej nemožno ináč prekladať ako viacslabičnými; vtedy uvidí, aké ťažkosti robí dobrý preklad, ak majú byť dokonalé aj rýmy. Na tomto mieste ešte dodávam, že pri spievaní nevynikajú rýmy škaredé a nevdacné.

O metre málo mám čo povedať. Nakoľko sa v žiadnom prípade v spevníkoch nebdá na metrum, čo sa týka počtu slabí, a to by ani nemalo vplyv na pobožnosť, nechcel som sa podvoliť nepočetnému jarmu, ktoré si ani druhí nevšimajú, ako keby som bol chcel nasledovať Horáca v držíavaní metra. Nenárokuje si pochvalu ako básnik, uspokojujem sa tým, že som prekladal nami tak dlho zanedbávané Gellertove hymny pre úžitok tých, ktorí ich chcú užívať, čo slovenskej reči podľa svojich síl. Svojmu predsavzatiu, na ktoré som sa podmienične zaviazal v literárnej edícii českého spevníka, predsudky ľudí však prekážali tomu, aby táto edícia vyšla, ktorí si želali spolu so mnou mne naklonení muži. Ak by to môj recenzent mohol presadzovať pomocou svojich mne neznámych spojenci, aby slovenský spevník bol postupne prijatý určitými miestami cirkevnými obcami a tlačiarovi bol zaručený návrat jeho výdavkov, tak sľubujem, že ja spolu s inými mužmi, ktorí sú ochotní podujúť sa takého diela, pousilujem sa, aby náš slovenský spevník dostal do rúk spevník, v ktorom budú z nových nemeckých spevníkov prevzaté najlepšie hymny. Taktiež sľubujem, na útech pána recenzenta, že spravodlivo a dobre budem vyhľadávať jeho rady. V tom prípade, ak splní vyššie uvedené podmienky, sústredím všetky svoje sily, aby hymny, ktoré v budúcnosti preložím alebo zložím, čím menším množstvom chýb v rýmovaní usmáli oči recenzenta.

SAMUEL ČERŇANSKÝ
(preklad z latinčiny)

(Jaraj Palkovič)

Novae observationes censoris⁶

Veľmi je nám vítané, že na recenzii odpovedal priateľ dôstojný pán Čerňanský. Dúfame totiž, že z obšírnejšie osvetlenej záležitosti sa lepšie pozná pravda a že sa otázka literatúry u Slovákov a Čechov v značnej miere podporí. Čo sa týka slova Akadémii, v Doležalovej Gramatike, str. 7. kapit. VI. čítame: „Tvrde alebo prirodzené spoluhlásky sa volajú vtedy, ak sa vyslovujú prirodzene, v latinov zaužívaným, spôsobom a keď sú také všetky;“ a takto je s písmenom m v gréčtine a latinčine v slove Academia. Ak teda chceš toto slovo vysloviť cudzím spôsobom, vysloviš ho cudzími ústami, a preto je potrebné, aby si po m písal y. Takto po spoluhláskach v gréckych alebo latinských slovách, pokiaľ sa tieto reprodukujú slovenským písmom, píše sa u najlepších autorov y, napriek tomu, že v gréčtine a latinčine sa v tých istých slovách písalo i, ako napr.: Historiysa, Aryus, Tacyanus. Marya, Sebastyan, Mylycades atď. Vieme, že po m sa často píše i, ak to isté je možné aj po písmene b, f, p, a w: ale toto platí o slovách pôvodu českého alebo slovenského, alebo písaných v českých a slovenských krajoch. Lebo ctih. pán Čerňanský má aj na svoj názor mnohé autority. Napokon aj Thám a Tomza vo svojich slovníkoch považujú za lepšie označovať akadémiu vlastným výrazom „vysoká škola“, takže dávajú prednosť písaniu: „škol na lipskej vysokej škole“. Ak chceš ale podať slovo académi slovenskej verejnosti, pripomíname aj my napokon k názoru, že sa tu má po m písať i.

⁶ Tak ako v otázke, kto je autorom recenzie, tak aj v otázke, kto je autorom Novae observationes censoris (uverejnenej v Novi ecclesiastico-scholastici Annales 1793, tris. III. str. 132—133) sa názory rozchádzajú. Je zrejmé, že autor recenzie a „censor“ je tá istá osoba. (Svedčí o tom už samotný názov príspevku.) Prikláňame sa k mienke Márie Vytíjalovej, že autorom je Jaraj Palkovič.

U textu vynechávame preklad Gellertovej hymny Ježiš žije a s nim aj tá od Michala Inštítucia Mojšovského a Kramáriov preklad básne Der Tanzbär. Podstatnejšie nerozširujú Palkovičove argumenty k Čerňanskému prekladu a sú viac iba ilustračným materiálom.

Ortografické omyly pripisujeme nie autorovi, ale sadzačovi. A pripúšťame obidvom ctih. autorom, že sa o slovách cýrkeu, vesele, naši dá diskutovať obidvoma smermi. Myslíme ale, že by sa bolo treba v tejto veci riadiť podľa osvedčených autorov viac, ako podľa iných. A veru J. Hus, J. A. Komenský, A. D. Veleslavín a iní, z novších Tham, Tomza a iní osvedčení autori píšú cýrkeu nie cyrkeu, vesele, nie vessele, nássi alebo nassi, nie naši v akuzatívne. Pozri aj pravopis P. Stayera pod názvom Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti a tisknouti. V Praze 1663.

Na otázku ctih. Čerňanského, ktoré sú podobné monosylabom, odpovedáme, že monosylabom sú podobné posledné slabiky slov, ktoré pozostávajú z dvojhlások alebo viacerých spoluhlások, napr. dargebracht, poslednej slabike dost elegantne zodpovedá Macht; Niedrigkeit — verspeit; Geschlechts — posledná slabika je podobná monosylabu Knechts; Finsterniss — gewiss; verspricht — Zuversicht; versagt — zugesagt; erwirbst — stirbst; Missetath — Rath; Tod — Zebaoth; Dank — Lobgesang a iné. Všetky tieto príklady sú brané z Gellerta. Na toto sa vzťahujú aj príklady, ktoré v hlavnej časti uvádza ctih. Čerňanský vo svojej odpovedi na našu recenziu, ako aj šesťnásť ďalších, ktoré nemôžeme neuznať a aj ich uznávame. Predsa však, keďže Gellert sa nikdy nemýlil, nikdy sa neospravedľnia časté rytmické chyby ctih. autora. Treba nám totiž nie zlé, ale dobré napodobňovať z toho, čo sme obdržali od učených mužov. Je taktiež jasné, že je ťažko vedieť reprodukovat význam autora, najmä básnika v materčine, a vysloviť to, čo on predniesol správne pre domáce upotrebenie. Tieto ťažkosti sa ale dajú prekonať usilovným čítaním českých básnikov, častými cvičeniami a umnou a neúnavnou prácou; ctih. autor ráči nás nabádať, aby sme vyniesli na svetlo niečo dokonalejšie, ak si trúfame spisy iných recenzovať. Čítame, že ani od nás by nič dokonalého nemohlo výjsť. Aby sme sa však nevyhli priateľskej povinnosti, chceme tu uviesť skromný príklad nášho prekladu. Je to poviedka Damoeta a Phyllis, str. 52, zv. I. jeho diel vydaných 1769 v Lipsku:

Damétas a Fyllis

Damétas již dávno chodil
Za Fyllis svou milou mladíčkou,
Než jen se darmo zavodil,
Až jen jednou žádal hubičku.
Slyš mne, řka, duše má milá!
Než prosba daremná byla.

Dve pentle,* řekl, teď tobě dám,
Však já hotov sem i čekati,
Jen slib mi, což dávno hledám,
mně jedno políbení dáti.
Fyllis jim svou chválu vzdává,
Než je opět nazpět dává.

Potom beránka pěkného,
Hned dva, ba deset dáti slibil,
I celého stáda svého
Ji darovati hotový byl.
Jak drahá koupal než i tá
nic nemůž; neb ji zamítá.

Damét všecken rozpálený,
Takliž vždy, řekl, budeš odporná?
Aj, nechci být políbený
Od tebe nikdy, dcerko dvorná.
O, neboj se, řekla na to,
O, nestane se nikdy to.

Fyllis se smeje: on smutný
K ovcím zahaňbený zajímal.
Damétas tento slouutný
Druhého dne sobě podrímal.
V tom náhodou Fyllis milá
Jdoucí při něm se stavila.

Jak jsou usta jeho milá,
Jak červená mluvila k sobě,
Jistě bych tě políbila,
Ale ten zlý tvůj pes při tobě!
V tom jde, než zas postojaci,
Přemýšlela o té věci.

Třikrát se Fyllis ohlédá
Vůkol, neb aj se svědků bojí,
Belka hladí, fortál hledá
A bliž přistoupit již se strojí.
Myslí, hledí, vzdychá tíže.
O dva kroky již jest bliže.

A tu milé dítě stojí,
Než předce ještě se obává.
Ach ne, již jest po všem bojí,
Již mu své políbení dává.
A jde, ohlédajíc se zpět,
Zdálíš neprocítil Damét.

* Pentle, gen. fem. nazývajú niektorí Slováci stužkou. Neskoršie sa už v slovníkoch chádza.

Jak sladké jest políbení,
Jak sladké milovníku ctnému!
Aj, Fylis jde bez prodlení
Spátkem a sedna k němu,
Spícího svého milého
Libala z srdce celého.

Než dobrý pozor nedala,
Neb, aj Damétas se probudil.
Tys mi jistě sna nepřála,
Dřímaje ještě k ní promluvil.
Co si ale učinila,
Ze si mne ze sna zbudila.

Ach, nic sem neučinila,
Odpověděla Fyllis jemu,
Jen sem se s Belkem bavila,
Jen sem přihledla k stádu tvému.
Aniž muž' být chvála z toho,
Pastýřem být a spát mnoho.

Mezitím však co ty mně dáš,
Mohl bys mne z žertu políbiti?
Ach, ne tak milá, ty mně máš
I musíš všecko zaplatiti.
V tom za jedno bez prošení
Dala deset políbení.

Nemôžeme veriť ctih. Čerňanskému, že by viazaná reč nepodporovala nábožnosť. Zaiste sa tešia básnickému rytmu všetky Gellertove básne, a nie inak aj básne všetkých dobrých nemeckých básnikov, čo bezpochyby ctih. Čerňanský dobre spozoroval. A ak napokon porovná verziu žalmu XC, XCVII, CI, CXIII, CIV, CVII s Nudožerského básňou, ktorá je vedome metrom zložená s inými verziami, zaiste napokon dá najväčšiu chválu sladkosti Nudožerského. Čo sa nás týka, boli by sme radi reprodukovali Gellertovu rozprávku vo viazanej reči, keby sme boli mali viac času. Keby nám ale Boh dal dlhší život, budeme sa o to snažiť, aby sme vysvetleniami svojimi boli užitoční literatúre tak ako ostatní, ktorí majú tú istú mienku ako my.

(Preklad z latinčiny)

Dôležitý materiál k problematike prekladu nachádzame aj v recenziách prekladov náboženských spisov, uverejňovaných v *Novi Annales*. Sledujú sa síce „praktické“ zretele, k otázke sa pristupuje najmä z hľadiska „upotrebenia“ prekladaného diela, no pritom nemožno nevidieť jeden dôležitý moment — a to je dôraz na význam a zmysel prekladu. To bolo aj hlavným kritériom v posudzovaní prekladov, hoci ani „formálna stránka“ nebola ľahostajná.⁷

Názorným príkladom pre hodnotenie prekladu z hľadiska jeho „užitkovej hodnoty“ je Leškova recenzia dvoch prekladov Diterichovej knihy *Unterweisung zur Glückseligkeit nach der Lehre Jesu* od Daniela Bocku (1790) a Jána Straku (1788). Leška preklady porovnáva, konfrontuje a kriticky hodnotí. Zamieriava sa na významovú stránku, pričom meradlom je mu adekvátnejšie vystihnutie dogmatických vieroučných otázok. Z hľadiska toho robí aj textovú kritiku (jazykovej stránky sa dotýka iba okrajovo).

Recenzia vyšla v rubrike *Recensiones librorum*.⁸

Posonii apud F. A. Patzko: Nauka k Štěstí a Blahoslavenství podle Kristového (rectius Kristova) učení, zvláště pro školskou mládež od Daniela Botzko, při Církví evanjelické Sar-

⁷ Napríklad v recenzii Plachého prekladu knihy K. K. Sturma *Kochání s Bohem* (*Novi ecclesiastico-scholastici annales*, 1793) sa síce vyzdvihuje preklad „ranných meditácií o Bohu“, píše sa, že ich „šťastne do domácej reči preložil ctihodný Plachý“, no taktne sa upozorňuje aj na nedostatky. Vina sa zvaľuje na „typografa“, pričom v kondicionáli sú formulované aj výhrady na adresu prekladateľa: „Nemôžeme sa však vyhnúť, aby sme nevyslovili vážne poľutovanie nad tisícimi omylnými typografami, ktoré sa vlúdili do diela proti vôli prekladateľovej, ako aj nad tým, že papier nie je dosť biely. Ale tomuto sa bude môcť v budúcnosti ľahko vyhnúť, keď bude nová príležitosť na novú výzdobu knihy, to, čo potrebuje opravu, bude sa dať usilovne opraviť, rečnícke rytmy a pravidlá prozódie sa budú môcť starostlivejšie zachovať, pravopisné chyby zotrieť a celé dielo podľa názoru mnohých zdokonaľiť.“ (Podľa Ruda Brtáňa autorom recenzie je Štefan Leška. Porov. Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry 1970, str. 59.)

⁸ Recenzia vyšla v *Novi ecclesiastico-scholastici Annales* 1793, tris III bez podpisu. Jej autorstvo pripisuje Rudo Brtáň Štefanovi Leškovi. (Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry, 1970, str. 59.) Nevylučuje sa pritom možnosť, že ním mohol byť aj redaktor *Novi annales*, Samuel Ambrózy.

* Vid. *Grammat. Thami de II Declinatione adjectivorum, et Doleschalii gramm. pag. 57.*

vašské Slova božího kazatele sepsaná. Díl první Články víry obsahující. Nakladem (rectius Vydavatele) 1790. paginarum praeafatio VIII. ipsum vero opusculum 85.

Neosolli, apud Iohannem Tunlerum: Krátké a pochopiteľné katechetické v náboženskom katechizmi v slovenčine uvedené. 1788, pag. 29.

Nik sa nebude mýliť, kto predpokladá, že medzi toľkými katechizmami, ktoré doteraz vyšli Slováci, sa najde len málo bez chýb. Nik sa tomu ale nebude čudovať, kto si uvedomí, že sa na národy, najmä anglický, a jeho vzor, nemecký, nemajú iba tu a tam jeden alebo dva dobré katechizmy. O toľko viac sú hodni chvály a ocenenia dôstojní páni Bocko a Straka. Hlavní vydavateľia Diterichovej malej publikácie Unterweisung zur Glückseligkeit nach der Lehre Jesu. Berlin 1782, druhé vydanie; o koľko väčší nedostatok sa im svojim katechizmom pokiaľ sa týka Bockovho prekladu, azda každý veci znalý uzná, že sa nedá pridať k najlepším nemeckým, ako aj Brunšvicko-lünenberským. Aj tu za základ svojej práce autor si vzal prácu Diterichovu a na mnohých miestach, zdá sa, že nič iné neobjavuje, ako jeho nemeckým dôst. pán Straka sa pridrižoval svojho vzoru voľnejšie. Aby sme poznali rozdiel v oboch prácach, pomôže nám, keď uvedieme paralelizmy v niekoľkých článkoch:

Straka:

1. Kam všetky višne a snažnosti naše smerujú?

Rádi by sme blahoslavení boli, to jest pokojne a radostne na svete žiť: a to už na na věky.

Bocko:

1. Co sobě každý rozumný člověk žádá?

Každý rozumný člověk sobě žádá, aby úplně a na věky šťastný byl, t. j. aby mu nikdy nebylo.

Straka:

2. Nemá-li ale vynasnažování naše v tom daremné býti, co nám věděti potřebná jest? Že na věky blahoslavení býti můžeme.

Bocko:

2. Můžeme-li my dojíti úplného a stálého štěstí?

My ovšem můžeme dojíti úplného a stálého štěstí, však ne jináče, než s pomocí Bůh.

Straka:

3. Kde o tom jistou nalezáme zprávu? V učení Ježišověm a apoštolů jeho.

Bocko:

3. Odkud to s přesvědčením poznati můžeme?

To s přesvědčením poznati můžeme jen z Kristového učení (rectius z učení Kristova). Kristus právě k tomu cíli poslán jest na svět od Boha, aby nás o to ujistil a nám ukázal cestu, která k pravému a stálému štěstí vede.

Straka:

4. Můžeme-liž se na věčnost blahoslavení státi?

Můžeme se tím státi, poněvadž (rectius poněvadž) Bůh, jehož stvoření jsme, a který nás blažiti může, nás také na věčnost blahoslavené učiniti chce.

Bocko:

6. Odkudž to poznáváme, že můžeme vždy šťastní (rectius šťastní) býti?

Odtud (rectius odtud), že Kristus nás ujišťuje (rectius ujišťuje), že Bůh i může i chce nás na věky šťastných učiniti.

Straka:

13. Skrze co se nám Bůh zjevil?

1. Skrze díla svá v stvořeném světě, která o bytu a velebných vlastnostech jeho svědčí. Řím. I, 20. 2. Skrze slovo své, v písmě svatém, v kterém to dal poznati, o čem lidé skrze posly z ohledu na milostnou vůli svou, jistými časy poučoval. Řím. 16, 25, 26.

Bocko:

12. Skrze co se nám Bůh zjevil?

Bůh zjevil se nám 1. skrze díla svá, totiž skrze věci stvořené, které všechny o bytu a nejvyšších dokonalostech jeho svědčí. Žal. 19, 1. Řím. I, 20. Naše tedy povinnost jest věci rozumně považovati, abychom se učili z nich Boha považovati, po 2. skrze slovo své v písmě Sv. obsažené, zvláště pak skrze učení Kristovo. Jan I, 18, Řím. 16, 25, 26.

Z tohto je jasné, že ak niekto si žiada obsiahlejší katechizmus ako je Strakov, bude môcť použiť plodne prácu Bockovu: táto totiž obsahuje čiastočne aj exegetické rozbor, čiastočne morálne porizmy odvodené z dogmatiky. Skúsenému katechétovi môže však stačiť aj verzia Strakova.

Dostojný pán Bocko píše v predslove svojej práce na str. IV: Žiadny rozumny ani jen na okamženi pochybovati nemůže, že Luthera výklad desíti přikázání, článků Vírny a modlitby Paně více obsahuje než sám text. Nebo on vysvětluje více, nežli se z textu bez násilí vyvesti může. Tak k. p. čtvrtou prosbu Modlitby Paně vykládá tak, že skrze chléb mají se rozuměti všechny potřeby tohoto života, ješto slovíčko chléb v Písmě Sv. nikde více neznamená, jediné pokrm a živnost. Túto vsuvku do Písma sv. Bocko nebude považovat nijakou úvahou za rozumnú. Správne hovorí Luther, že pod chlebom treba rozumieť všetko potrebné pre život, a nie iba pokrm. Potvrzuje to aj Gen. 3, 19 a Prisl. 20, 13, 17, C. 9, 17, Z. 41, 10. Chlieb je prvoraďým pokrmom človeka. A preto táto svätá kniha vyjadruje presne slovom chlieb všetky veci potrebné na uchovanie tela a života.

Doporučujeme dôst. autorovi prečítať si, čo píše nesmrteľný teológ našej cirkvi J. Christoph Doederlein na str. 38 svojej práce Erläuterung des Vaters Unsers für gemeine Christen von D. Johann Christoph Döderlein. Druhé rozmnožené vydanie. Nürnberg 1782: „Každodenný náš chlieb daj nám dnes. Tak ďaleko siaha oblasť našich pozemských starostí atď. Po týchto poučeniach samozrejme nasleduje modlitba: Daj nám, ako otec svojim deťom, denne podľa potrieb chlieb, živobytie a zaopatrenie; nedaj, aby nám ničoho chýbalo, čo potrebujeme na udržanie života, a keďže nevieme, či zajtra budeme žiť, sme spokojní, ak nám dnes dáš, čo potrebujeme, jedlo, šaty, potreby na každý deň nášho života bez nadbytku, ktorý by mohol pripraviť nebezpečenstvo pre naše duše, ale aj bez núdze, ktorá by nás uviedla v pochybnosť o tvojej prozreteľnosti; požeňaj nás, aby sme svojimi prácami si dnes zarobili na chlieb; daj ochranu proti nešťastiu a strate nášho dočasného šťastia, ako aj vďačného ducha, ak dostávame z tvojej dobrotivej otvorenej ruky zaopatrenie a obživu.“

Okrem toho čítame na str. VI. predhovoru toto: „Z té příčiny taková nevlastná (melius nevlastní) slova z Bibli nemají se do knižčeka náboženství vnášeti, ku příkladu světlo, tma, starý Adam, znovuzrození, obnovení atd., táto slova dítě nerozumí bez vysvětlení.“ A čo vlastne má znamenať na str. 2. v riadku 3. „On dáva nám pomoc Ducha S. ku posväceni.“ A na tej istej strane, riadok 6. „On skutočne nás šťastných činí, když se mu dáváme posvětiti.“ Autor teda sám prekračuje zákony, ktoré si sám uložil.

Napokon autor hovorí v tom istom predhovore: „Katechizmus tak spořádaný býti má, aby na tolik možné, krátké a zřetelné otázky a odpovědi obsahoval. Jináč nebude snadný k pochopení rozumu v paměti. Čím dlouhší jsou otázky a odpovědi v katechizmu, tím nesnadnější jsou dítkám k pochopení, tím více sobě zosklivují naložené z něho lekcie, tím více potom klesá jejich pilnost v učení.“ Toto je povedané pravdivo. Ale veľmi sa obávame, či nebude obžalovaný sám autor z tej istej chyby, keďže na otázku XX. je odpoveď na šiestich stranách. Na otázku LXXVII na dvadsať riadkov; na otázku XLVIII. dvadsaťštyri riadkov atď.

V práci som našiel viaceré pravopisné chyby, ale už aj z tých, ktoré tu citujeme, je jasné, že ich treba pripísať nie dôstojnému autorovi, ale nedbalému, alebo skôr v slovensko-českej gramatike sa málo vyznajúcemu korektorovi Patzkovho vydania.

* To isté má aj Lessius v práci: Die christliche Lehre vom Gebet und von der Betehgrun III. Aus. 1783, pag. 92, 93.

Solécizmy sú: v úvode na zпамět namiesto zпамěti; str. 20 riad. 12 Stryga namiesto čarodějnice; riad. 16 na tej istej strane mátoha namiesto přišera. Tieto slová sa používajú iba u Slovanov, bývajúcich v niektorých provinciách Uhorska, ale nie u Čechov. Autor však hovorí, že píše pre Slovákov, a nie pre Čechov. Odpovedáme: Prečo teda používa inde striktné bohemizmu a napr. na str. 80 riad. 4 píše peycha, čo v písaní, ako aj vo vyslovovaní je vyslovene český spôsob. S určitostí vieme, že viaceré exempláre tohto katechizmu autor už doteraz poslal do Čiech. Ale nemôžeme všetkých, ktorí píšu po slovensky znova a znova prosiť, aby písali tak: aby aj samotní Česi mohli z nich čerpať úžitok. Takto by sa bolo stalo, keby boli používali spôsob písania Komenského, Veleslavinsky, Pelclovský atď. Je teda zrejme, že netreba používať také slová, ktorým Česi nerozumejú a ktoré sa nedajú vyhľadať ani v slovníkoch.

Bez ohľadu na tieto a podobné omyly, ktoré sme napokon spomennli iba preto, aby ich autor v budúcom a ďalších vydaniach mohol opraviť a nechceme sa o nich ďalej už zmieňovať; tu predložený katechizmus doporučujeme kazateľom Božieho slova, ako aj učiteľom ako veľmi užitočný; dôstojného autora však veľmi prosíme, aby pamätal na svoj slub.

Po zaniknutí *Novi Annales* nebolo tribúny, kde by sa systematickejšie venovala pozornosť prekladom. Nastáva isté vákuum, na preklady sa nereaguje a ani prekladatelia sa o problematike nevyslovujú. Slubný rozbeh ochabol. Slubný preto, lebo už začiatkom deväťdesiatych rokov sa riešili viaceré základné otázky prekladov a prekladania. Vynorilo sa aj — možno povedať — napriek istým disproporciám teoretické zázemie koncepcie, ktoré v určitých obmenách pretrvalo vlastne ešte aj v prvých dvoch decéniách devätnásteho storočia. V kontexte súvekej literatúry koncepcia prekladu bola v predstihu pred koncepciou literatúry, ktorá výraznejšie sformovala až na začiatku devätnásteho storočia, najmä zásluhou Juraja Palkoviča a Bohuslava Tablica.